

Kun diskurssianalyttikko kohtaa uutisen

van DIJK, Teun A. *News Analysis* (lyh. NA). Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. Hillsdale 1988.

van DIJK, Teun A. *News as Discourse* (lyh. ND). Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. Hillsdale 1988.

Hollantilainen Teun A. van Dijk on aloittanut tutkijan uransa puhdaspiirteisenä humanistina, jonka erikoisaloja olivat lingvistinen poeetikka, tekstilingvistiikka yms. Tiedotustutkimukseen hän on siirtynyt 'liukumalla' ja lähinnä siksi, että hän on kokenut sen sosiaalisesti relevantimmaksi kuin alkuperäisen tutkimuskohteensa (NA, 290).

Samalla van Dijk on yhdessä suhteessa pysynyt linjalleen uskollisena: myös tiedotustutkijana hän haluaa olla nimenomaan diskurssi- eli puhetapa- tai esitysmuotoanalyttikko.

van Dijkin tuotanto on määrältään ällistytävä: kahdenkymmenen akateemisen vuotensa aikana hän on julkaissut yhtä monta kirjaa (NA, 289-290) ja lukuisia artikkeleita vielä sen päälle. Arvioin seuraavassa kahta hänen tuoretta ja toisiinsa liittyvää opustaan.

ND on luonteeltaan teoreettisempi. Tekijä aloittaa saatesanansa lupaamalla ei enempää eikä vähempää kuin että "tämä kirja esittää uuden, tieteidenvälisen teorian uutisesta joukkotiedotuksessa". ND on myös metodologisempi ja metodisempi kuin NA.

van Dijk lähtee siis liikkeelle mitä vaateliaimmin tunnuksin, mikä helposti saa myös arvioijan viritämään mittapuunsa kovin tiukoiksi. Onkin syytä heti sanoa, että hyvin anakarini kriteerein kirjoittaja ei selviä tehtävästään kehuttavasti. Hänen uusi, tieteidenvälinen uutisteorianensa on luonteeltaan eklektinen: se perustuu erittäin laajaan uutistutkimukseen kohdistuvaan lukeneisuuteen ja valmiuteen ottaa elementtejä sieltä ja täältä oman ajattelunsa rakennuspuiksi. Metodologina ja metodikonakaan hän ei pyri tai ainakaan pääse erityisen syvälle, vaan pikemminkin liukuu vaikeimpien ongelmien yli.

Mitä olisivat nuo vaikeimmat ongelmat? Mielestäni ne olisivat palautettavissa ns. berelsonilaisen sisällön erittelyn ja diskurssianalyysin suhteeseen. Minkälaisia ovat niiden kummankin vaihtoehdon tyypilliset kysymyksenasettelut, paradigmaattiset ajattelutavat ja vihdoin syvimät lausumattomat sitoumukset? Mitkä ovat niiden kummankin vahvat ja heikot puolet? Näihin kysymyksiin van Dijk ei yritä järjestelmällisesti vastata.

Tällä en suinkaan tarkoita että kirjalla ND ei olisi

omat ansionsa. Sekä tuoreinta — ainakin omasta näkökulmastani — että syvimmälle pyrkivää tekstiä on sen toinen luku *Structure of News*. Esim. tekstuaalisen rakenteen eri tasojen erittely saattaa olla omiaan viemään uutistutkimusta sellaisen kehittyneemmän tekstintutkimuksen suuntaan, jonka alueella humanistit pitkään ovat olleet vahvoilla muunlaisia kuin uutistekstejä lähilukiessaan.

Apropos lähiluku. En erehtyne pahasti epäillessäni, että diskurssianalyysi on van Dijkille ennen muuta lähilukua, jonka pelisääntöjen suhteen on vallalla suuri kirjavuus ja riemastuttava vapaus. Lähiluku edellyttää ns. piilosisältöihin tunkeutumista, jonka Bernard Berelson periaatteessa kielsi spekulatiivisena ja epätieteellisenä. Toinen asia on että läheskään kaikki sisällön erittelijät eivät ole totelleet Berelsonia.

Huonointa kirjassa ND taas ovat ne kohdat, jotka vaikuttavat jopa tahattoman humoristisilta. Uutisille ja muulle journalismille vieras diskurssianalyttikko on vihdoin varttuneemmalla iällään kohdannut uutisen, kiinnostunut siitä ja mutkikkaiden operaatioiden jälkeen oppinut esim., miten uutisessa on oltava otsikko ja alkukappale jotka seuraavat tiettyjä sääntöjä (ND, 53). Nämä asiat tuntee ensimmäisen vuoden toimitusharjoittelijakin myös ilman tiedotusopin opintoja.

Puheena olevassa teoksessa niin kuin varmaan kaikissa on toki myös kohtia, joita vastaan olisi helppo polemikoida. Täysin neutraalia tyyliä, uutistyyliäkään, ei voi olla olemassa (ND, 72); pelkkä trivialiteetti. van Dijk ei ryhdy keskustelemaan siitä kiintoisammasta ajatuksesta, eikö kuitenkin ole aste-eroja eri tekstien välillä, ts. eikö ole suurempia ja pienempiä poikkeamia postuloidusta neutraaliuden ihanteesta — joka sitä paitsi ei kaikesa tämänhetkissä uutisjournalismissa lainkaan ole ihanne.

Kirjan NA pääanti on tapaustutkimukset, joiden aiheita ovat kansainvälisten uutisten rakenteet, rasismi uutisissa, "tamilpaniikki" niissä ja talonvaltaajien saama kohtelu niissä.

Teoreettisiakin näkökohtia teoksessa on, ja jotkin niistä ärsyttävät. Oma tutkimusotettaan puolustaessaan van Dijk asettaa vastapooliksi "pinnallisen sisällön erittelyn" (NA, 66), joka hänen mukaansa operoi pelkillä kvantifioinneilla. Epäselväksi jää, näkeekö hän olemassa olevan tai olleen kahdenlaista sisällön erittelyä, pinnallista ja vähemmän pinnallista, joista edellinen vain kvantifioi ja jälkimmäinen myös kvalifioi. Vai onko kaikki sisällön erittely hänelle ehkä samaa pinnallista laskeamista? Jos on, kirjoittajan asiantuntemus sisällön erittelyn alalla on vähäinen.

Mutta ei siinä kaikki. van Dijkin omat erittelyt kirjas-

sa NA vilisevät varsin pinnallisia taulukointeja. Ne ovat osin kiintoisia ja valaisevat tutkittavaa ilmiötä. Sisällön erittely ja diskurssianalyysin suhdetta ne eivät kuitenkaan selvennä, pikemminkin ehkä päin vastoin. Suuri osa kirjaa NA on näet luonteeltaan sisällön erittelyä.

Palaan lopuksi yhteen niistä näkökohdista joilla aloitin. Sympaattista van Dijkin kirjoissa on niiden henkilökohtainen sävy. Puhe sosiaalisesta relevanssista on mitä tärkeintä, ja siihen voi yhtyä myös moni uutisjournalismissa hieman toisista kuin van Dijkin näkökulmista lähestyvä tutkija; hollantilainen kollegamme ei ole ainoa joka uskoo tekevänsä tai tehneensä kansan enemmistön etujen kannalta hyödyllistä työtä.

Tuo usko ei kuitenkaan voi korvata syviä tieteenfilosofisia, metodologisia pohdintoja eikä metodisia eikä paradigmatalukintoja. Kaivattessaan kirjansa lopussa (NA, 294) tiedotustutkimukseen uutta paradigmaa van Dijk asettaa sanansa epäselvästi. Paradigma kai on sitenkin tieteellinen ilmiö eikä uutta sellaista löydetä välttämättä tehokkaimmin korostamalla etu- eli poliittista näkökulmaa. Kai olemme jotakin oppineet 1960- ja 70-luvuista?

Perti Hemánus

Viestintäkasvatusta brittimaustein

MASTERMAN, Len. Medioita oppimassa – mediakasvatuksen perusteet. Suom. Tuomas Nevanlinna. Helsinki, Kansan Sivistystyön Liitto. 269 s.

Peruskoulun opetussuunnitelmaan otettiin vuonna 1970 edistyskäsittely opetusta innovoiva joukkotiedotuskasvatus, mutta siitä vaiettiin. Nyt samaa teemaa toistetaan brittiversiolla – ja keskustelu käy vilkkaana. Tarvittiin parinkymmenen vuoden viive ja ulkomainen tutkija ... Kertonee jotain suomalaisesta kansanluonteesta.

Teoksensa alussa Masterman vastaa mediaopetuksen tarpeeseen pitävin perustein: mediatulvan huomioon ottaminen, demokratian vaatimus, visuaalisen kommunikaation ja informaation merkitys ...

Vaatimuksiin on helppo yhtyä. Ongelmaksi muodostuu kuitenkin se, että Masterman lähestyy mediakasvatusta viestinnän eikä kasvatuksen näkökulmasta, vaikka on itse opettaja. Hyvistä yrityksistä huolimatta Masterman ei ole kyennyt luomaan viestintäkasvatuksellista teoriaa tai mallia, jossa viestintää lähestyttäisiin niin, että se olisi kasvatuksellisten tavoitepyrkimysten sisältönä ja menetelmänä.

Pohdinnan arvoista on käsitteiden 'media' ja 'viestintä' käyttö. Ovatko ne synonyymejä, vai ylä- ja alakäsitepari? Opetusministeriön viestintäkasvatusta käsittelevässä muistiossa (Viestintäkulttuuritoimikunnan muistio nro 3, 1989) viestintäkasvatus rajataan koskemaan välineviestintää, kuitenkin niin että otetaan huomioon välineviestinnän alisteinen suhde välittömään viestintään: myös välineviestintä on viestintää ihmiseltä ihmiselle.

Mediakasvatus (mediaopetus) määrittellään muistiossa viestintäkasvatuksen osa-alueeksi, jonka tarkoituksena on antaa mediatietoa ja opastaa käyttämään joukkotiedotusvälineitä.

Masterman esittää mediakasvatuksen teoreettisen kehikon, jossa keskeisinä ovat sellaiset latautuneet käsitteet kuin ideologia, manipulaatio, kriittisyys, mystifikaatio ja dekonstruktio. Käsitteet kietoutuvat yhteen, mutta niitä voidaan tarkastella eritellen.

Mastermanin usko *manipulaation* voimaan ja mahdollisuuksiin on vahva, mikä helposti johtaa toisaalta nihilismiin ja toisaalta loputtomaan relativismiin. Molemmat ismit ovat kasvatuskäytännöissä käyttökeltottomia. Viestinnässä lapset ja nuoret eivät suinkaan ole helposti manipuloitavia passiivisia vastaanottajia. He havaitsevat aktiivisesti, ymmärtävät ja tulkitsevat viestejä omista lähtökohdistaan käsin ja omaehtoisesti käyttävät viestejä soveltuvien osien maailmankuvansa rakennusaineiksi.

Kriittisyys on hankala käsite. Arkikielessä sillä on negatiivissävyinen 'virheitä etsivä' merkitys. Syvällisemmin se tietenkin viittaa tiedon hankinnan ja hallinnan toimintatapaan, jossa kriittisyys on sekä arvioivaa että arvostavaa.

Kriittisyyden ymmärtäminen virheiden etsinnäksi on ollut omiaan tyrehtyttämään viestinnän alan ammattilaisten ja opettajien välistä vuoropuhelua.

Kriittisen ajattelun asettaminen viestintäkasvatuksen tavoitteeksi on ymmärrettävää, mutta on vaikeaa löytää menetelmiä tavoitteen toteuttamiseksi. Habermasin kehittämä kriittinen hermeneutiikka saattaisi tuoda lisäjäsennystä viestintätaidon piirteiden tulkinnaassa.

Viihdyttämistä voitaneen pitää yhtenä viestinnän journalistisista funktioista. Sen suhde kriittisyyteen on jännitteinen. Vaikka erityistä viihteen tarvetta ei ole osoitettu, valtaosa ihmisistä kokee viihteen olennaiseksi osaksi elämäänsä ja keskeiseksi syyksi joukkoviestintien käyttämiselle. Siksi kriittisyyden varjolla ei lapsia ja nuoriakaan voi kieltää kohoamasta arkiajattelun yläpuolelle ja hankkimasta mielihyvänsävyisiä kihelmöivän jännityksen kokemuksia. Vaikka Masterman viittaa mielihyvän merkitykseen, hänen lähestymistapansa asiaan jää aneemiseksi.